

notak

gaurko alemaniar litikaz

jose azurmendi

ALEMANIA-ko poesia berriaz orain gutxi dala mintzatua naiz nunbait. Bidenabar bakarrik, eta oso atalka, besterik eziñean. Orduan erabaki nuen gai honi gertuagotik berriro lotzea, —ahal bezain azkar— zerbait zeatzago aztertzeko ta han esanak argitu ezin banitu ere, zerbait osatzeko asmotan beñiepein.

Ilundi bat iruditzen zait oraindik gaurko alemaniar poesia, nahaste bat. Konsolagarri zait, halare, nire inpresio hau kritikoko gehienek konpartitzen dutela baieztatu ahal izatea. Zera esateraifio iritxi baita norbait: alegia, poesia berri bakoitzak eskola berria sortzen-edo duela, era berriak estreñatzen datorrela. Bixtan dago, ba, bide urratzen dabilkigula poesia hemen ere beste nunahi bezalaxe. Ulertu ahal izateko klasifikatzea prexixo duenari biurri egingo zaio gaurko poesiaren nundik norakoak garbitzea: absurdo, zoro, eragabe, edozer gauza.

Begiratu labur bat emango diogu, halare.

oharrak

euskal poesia

• 1945

NAZISMOAK ikaragarritzko etendura significatzen du Alemania-ko poesiarentzat. Nazialdi bezperan, hain zuzen, ari zan alemaniar poesia, jeneralean mundu osokoa bezalaxe, sukalde usaiko ispirazio ta tematikaren mugak ausirik, poesia unibersalago baten sortzeko ale giten. Hasia zan munduko seme sentitzen. Mundu Gerrak lurra jan zion, ordea, joera honi, eta orain hasi zaigu berriro asmo zahar alferrikalduen berpiztu nahirikan. Hau ez da, noski, Alemania-n bakarrik gertatzen. Zer da, bestela, Evtutxenko bat? Ez dute zenbait guretarrek poeta bezala ulertu nahiko eta gehienek gustorago onartzen dute egunkariak haren jokaerari esplotatzen dioten esanahi politikoa. Zori bera tokatu zitzaion lehenago Pasternak-i. Errusia-n bezalaxe USA-n ere ta Inglaterra-n, Alemania-n, Ungaria-n, ez balira bezala nunahi poetak deskontentu, frontera guztien —lurreko, ideologiko, ekonomiko— kartzeletatik libre miñez.

Atzerriko aide ta iturrietatik aberastu nahi zuen Hitler aurreko poesiak. Posibilidadetan zoragarri aberats agiri zaigu gerra bitarte hau. Dana birrinduko zuen Nazismoak. Alemaniar poetak Paris-en, USA-n, Suede-n poesiagintzan jarraituko zuten (eta hoen artean judeguen emaitza ez da poesia alemaniarrentzat nolana hikoia izan), baiña aberrian bertan eten egin zan tradizioa. Eten bazan ere, ordea, poesia beharra indartzenago joan zan nazismo ta gerra garaian. Frentean zeuden ikasleen poesia gazteak eragin nabaria izan du gerora.

Norakoaren eta zeren galderak nagusitu ziran gerra ondoan. Zer da poesia, nora doa, zein bere egitekoa? Hizkuntza ta poesia ta dana berriitu behar zan. Nola, ordea? Galderak ez baitira eskoletako tribunaletan erabakitzeakoak, ezta "Marburg-eko Hitzaldiak" garbitzeakoak ere (nahiz eta Gottfried BENN-en irakasaldi hau—**Probleme der Lyrik**—alemaniar poeta gazteen eskuliburu eta Ars Poetica billakatu den), ezpada egifiaz erabakitzen dana, oraindik galderetan dabilzala esan diteke. Ez baita izan ere, poesia definitzen.

* * *

POESIA bat ez da bitral bat, entzun oi da gaur poeta edo poesiazelearen artean (nahiz eta A.A. SCHOLL-en poesia batean irakur ditekean, poesia dala "sustantibozko eliz bitrala"). Eta eguneroko salo berriek poesia berria bera ere, xelege xamar bederik, bitan zatitu digute. **Poesia berria** eta **poesia berriena** bereizten dituzte hemen. Bereizkuntza egifia dago egon, eta onartua ere baietz esango nuke; bereizkuntza horren mamia zein dan, ordea, ez ei daki inork zehatzik. Bitartean, gerra osteko poesiaren antologiak barrabaskeria ugaritzen ari dira eta berebat ba da makifia bat liburu ta konfesio, poetek beren poesiaz deritzatena agertuz, beren poesiak agertzen, bide, metodo, teknika eta iturri azaltzen dizkigutenak.

Amerika-n estadistikak eta inkestak egin omen dira lirikoaren artean: nola poesiagaia manejatzen eta eskuerabiltzen duten, nori nahi dioten hitzegin, zer esan. Parregarria izango da, agian, baiña ez kritikoe edo ez dakit nork poetari bidea ta egitekoa markatu nahi izatea baiño parregarriago. (Edo negargarriago?). Estadistiken eta gaurkotasunaren izen sakratuan poesiaren monokultiboa nagusierazi nahiko ligukete, apika, konsumitzaillearen gustoko errege. Atzo gortean kantatzen zuten poeta-edo ziralakoak, erregearen digestioa gozatzeko. Gaur herriari "eszitanteak" eman behar zaizkiola erabaki nahi digute kritikoe eta estadistikek. Baiña horretarako poetak ez baiño tanbor jozailleak asmatu zituen Almanzor-ek!

Alemania-n ere egin dira, ba, holako galdekizun bildumak. Bilduma hoetatik puntu bat nabarmentzen du irakurmenak, lehenik: poeta gehienek **inspirazioaren, etorriaren, jainkoengandiko doaiaren** kontra garratz protestatzen dute. Poeta, izan ere, jaio egin beharko da, agian, baiña poesia ez da jaiotzen. Nire gustorako, alde honetatik zerbait falta zaio Txillardegi-ren saio bestela jatorrari, alegia, "Euskaldun txapeldunei bi hitz" (Huntaz eta Hartaz).

Poeta alemaniar gazteen **etorriarekiko** kontrastetasun honek G. BENN-engan du iturburua: "Jalo, poesia oso gutxitan jaiotzen da —poesia egin egiten da". Hitz joku soilla dirudien erasi honen mamia korapilatuegia da hemen azter dezagun, nire atal honen asmoa infor-matzekoa baita aurrenik. Bego, halare: gaurko poetek, alemaniarrek, poesia eskulanarekin berdintzen dute, poesiagintza artesia bat da.

Doaiez eta etorriaz baiño sarritanago mintzatzen zaizkizu poetaok, orratio, hitz-argintzaz (Johannes POETHEN), Hitzarekin eraikitako **forma tektonikoez** (A. A. SCHOLL), **lantegi lanaz** (Karl SCHWEDHELM), sportmutillen **eroapenaz, laboriotario lanaz** (H. E. HOLTHUSEN), etc. Wolfgang WEYRAUCH-ek: "nire poesia nire labana da".

• • magikoak

ESKOLA naturmagikoa deritzana Oskar LOERKE-k abiatu edo behintzat bildu zuen. Izen honek berak duda handirik uzten ez duenez, eskola honen hasiera ez da gerra ondoko agerpena. Loerke 1941 hil zan. Ez ordea joera, ez zan hil, izen on eta indar galantarekin bizi zaigu. Hoen esperimentalismoa —esango dut gutxi gora beheraka— tradizioaren bidetik doa gehienik. Hoena eboluzioa dala esango genuke, eta erreboluzioa geroago aipatuko ditugunena. Biak noski beharrezko, ze ez dakigu nori zor izango dion gehiago geroak.

Oskar LOERKE espresionismotik adartua da, eskola horren sujetibismoa, halare, berealakoan aizatu zuen. Bere poesia poetaren Ni-a kasí erabat galtzeraiño xehatzen doa. Loerke-ren asmoan, lirikaren intimitasuna, barnetasuna ez da sujetaoren abotsak agertzekoa, baizik honek gauzari utzi behar dio bere abotsa naturaltasunez libre agertzen. Naturalazari entzun egin behar zaio, entzumen berezi batek (eta ikusmen,

sentimen...) burutzen du poeta. Galduta-edo gelditzen da Ni-a.

Dardaraz dago zumarretik zintzilika
tristuraren uzta.
Kementsua, sustraietatik gora igotzen
da betikotasun sakona.

Biurritzen da
asketatik, eskuikukari,
lanbro ustela eta goratzen.
Grisa balurrik dator zuloetatik
—irabazten du eta irabazten— etorri.

Negarrera jarri ote ditu
Horizonteak bere arpa negargilleak?
Lurrak, oi, ditu laifio mataza
biurtu ildo sofrituak.

(Sommernachts über Land)

Poesia geldia da, barea, denboragabea, mogimendu apenas baterekoa, patxadatsua. Poetak bere Ni-a zabaldu ordez nahiago du naturalezari agertzen utzi. Eskapismo akusazioa bota zaio eskola honi, oi danez... Kritikoez dagoeneko ados direla dirudit halare: poesia honek, eskapismo hala ez, ez du ameskeriarekin eta Arkadia-ra itzultzearekin zerikusirik. Munduaren aurrean kabitzen diran milla posturatako bat da, beste edozein bezain jator. Naturaleza, (eta erants zaiozu, irakurle, kondaira) gizonarekiko batere begirunerik gabe doa aurrera, bere ederrean arro eta indarrean zital. Orduan, protestatzea natural dan bezala da natural mutu gelditzea, gu-tasunaren eskasia aitorturik naturalezarekin bategitea, hari hitzegiten uztea, geure griñak eraztea, Naturalezari entzun eta erantzun bera ematea.

Poesia honeri etzaio ikusi nahi duenarentzako trajeriarik falta, trajeria nahi bada. Etzaio sendotasunik, pakerik, segurantziarik falta, hoek nahi izan ezker. Hauxe azaltzen digu mitologia-ko gaiak behin eta berriro, gisa berri eta enfoko

berrietan erabiltzeko duen jaiarak ere.

* * *

BA DITU kontrarioak, ez bigunak. Honela gaitzerizten du Heinz PIONTEK poeta gazteak: "Natuurlikirika deituak ere, extu hartu ezkeru, ez du azibiderako gaitasunik honezkeru. Ez da kanttaxar xentimental atzeratu hutsa besterik. Betiko geldituko dira bere gaiak, noski, mundua mundu dan artean. Baiña begi fresko berriekin ikusiak eta konzientzia gazteago batekin jasoak izan beharko dute".

Geroak esan beharko du hain errez agortzekoa dan hala ez. Gaurkoz behintzat bizi da.

* * *

LOERKE-ren ondoan aipa ditzagun batez ere haren adiskide Wilhelm LEHMANN eta Elisabet LANGGASER. Poesia prolematsua, mindua, ausia da andre honena.

Günther EICH-en poesian berriro agertzen digu Ni-tasunak aurpegia, polliki polliki. EICH gerra aurrean hasi zan idazten, baiña nik aurkitu ahal izan dudanetik, Nazismo garaian poesia egiteari utzi zion. Gaur izen errespetatu baten jabe da. Bere poesian norbakoitzaren sentimena ta Naturatezaren igidura elkarrekin bigun bigun nahasita agiri dira. Bertso goxo bat idazten du, xuabea oso (itzulpenak jasoko ez duena!). Günther EICH "eguneroko gauzen eta bizitzaren" poeta da.

Gabez.

(Nachts).

Gabez entzun, sekula entzun ez zana:

Alah-ren ehungarren izena,
gehiago idatzi ez zan Paukenton,
Mozart hil zanean,
amasabelean entzundako elkarriketak.

Radiokomeria (Hörspiel) arte era asmaberriak biurtu du batezerenik Alemania-n G. Eich ezagun (Amesak, Viterbo-ko neskatxa, Metroa, Euriaren mezuak).

"Idaztearen bitartez hartzen dute niretzat gauzak gauza-fasuna —esaten digu Eich-ek. —Ni idazlea naiz, hau ez baita

ofizio hutsa, mundua hitz bezala ulertzeko erabakia baizik". Errealidade lauaren ezinezagunean gida gaitzaten dira poesiak, itsasoan boiak bezala. Poesia definizio bat da, eta definitzearen onak hala txarrak erabakitzen du poesiaren kalitatea. Gaiñuntzekoa nahi beste interesgarri gerta liteke zozio-logiarentzat, edo politikoentzat, baiña ez da poesia (Literatur u. Wirklichkeit).

Sail honetan sartu oi da Karl KROLOW ere. KROLOW-ek asko itzuli du beste hizkuntzetatik, itzulpenen bidez alemaniar poesia gaztearentzat posibilitade —poesibilitade— ustegabeak aurkituz.

KROLOW berriz "realismoaren" kontrarioa dugu. Realismoa moda da, tono onekoa, eta modako esaeren jostura jolasezkoa. Snobkeria eta errealidadea dan bezalakoa onartzeko ta espresatzeko bildur diximulatua, eta —batez ere— errealidadea gure hitza ta esaera baiña askoz gehiago izango dala beti aitortu ez nahia.

Halare, realismoa ondo ulertzen bada, berarentzat nahi luke K. KROLOW-ek. Bere musak, zerbeza eta agoardientea.

Poesia (bat) osoa, borobilla, bere baitan osatua, primerako produkto bezain poesia txatata da. "Poésie ininterrompue" nahi luke: alegia, poesia baten azkeneko aria libre utzi ta handik abiatu beharko omen litzake urrengoa, iturri etengabea. Hauxe litzake poesia esperimentalena. Gaiñuntzekoz, metafora du KROLOW-ek atsegiñen eta hura omen da poesian garrantzitsuena. "Metaforak aktibatzen du poesia".

KROLOW-en poesia kontorno gutxi baiña xorrotzekoa izateak eta deskuidoan bezala ereiten dituen zentzumengai txinpartek ezaguerazten dute eta beste edozeiñenarenetik nortzen.

Ez pentsa gaurraz zeharo desinteresatua danik, halare. Politika goraberen absurdoak, gizarte zibilizatu omenaren kraskagarria, giza hartuemanen aldaizeak, irabazten joan dira bere poesian.

• • • poesia zoziala

IZEN ospetsuekin kontaktzen du eskola edo joera naturmagikoak. Ez dago ohar beharrik, noski, ez naizela izen biltzen arduratu. Notaon

informazio asmoari jarraiki, apropos uzten dut BRECHT bat, esate baterako, alde batera.

Geldi bedi aurrera baiño lehenago, halare, garbi, egin dudam zati-biko banaketa hau zeharo artifiziala dala, erreztasunerako bakarrik on. Gaurko poeta hemendarren artean, bestela, ez da holakorik permiti lezaigukean paretasunik agiri. Ez beren artean, ez —agian— ba-koitzaren kreaizioaren barnean.

Banaketa honek, gaiñera, gaiari jaramon gehiago egiten dio formari baiño, poesiari —arteari— gagozkiolarik disparate hutsa litza-keana. Oteiza ta edozein argin, Txillida ta edozein erramintari. Zuloaga ta igeltsero edozein elkarrekin klasifikatzea bezalatsu. Forma baita artearen espezifikoa (1).

* * *

Ez ditu izen kaxkarragoak poesia zozialak. Izen haundiak, estilo desberdiñak. Estilo estilizatu txoliñak, zarrapastrero mordoilloak, hitz teknikoz poesia bete nahi izan zutenena, barrokoa bera ere, surrealismoa, BENN-en karrusel estiloa... Baiña bizitzaren gauzak! Benn-en poesia zozialean agiri dan, edo CELANen poema "Die Todesfuge" mundu osoan ezagunaren espresio era leteña modukoak nun eta... Rilke-ren **Karussell**-en daukate iturburua! Aragon eta Otero San Juan de la Cruz-engana itzuliko dira, baiña gaurko gazteria dan Inkisitore Haundiak berriro San Juan-en bat agertuko balitzakigu harrika desterratuko liguke.

BENN-en eragifia apartekoa izan da poesia berrian. Bere olerkiarena, dudarik gabe, baiña bereziki haren "Marburg-eko Hitzaldia-rena" (1951) erabakigarria gertatu da. BENN-ek predikatzen zuen "realismo kritikoa" gerora Inlaterra ta Amerika-ko lirikak indarra-gotu ta aberatsagotu du, ta poesia bikaiñarekin bategiñik, egiteko zozial bizia irabazi du lirikak.

Poesia honi zerion nihilismoak eta berritasunak bere okerra ere izan du, eta plagioa jeneralizatzea ez da txikiena izan. Bestetik, absurdukeriak, fantasiaren zoroaldiak, kapritxo guztiak konsagratu nahi izan dira berrienaren edo protestaren izenean. (Esperimentalismoak, berebat, apenas ezagutu du neurririk).

Hizkuntzaren aldetik, nire iritzirako, joera berriok poesiari ekarri dioten onurarik aberatsenetako bat metrika tradiziozkoaren akabatzea izan da (2) eta honekin bateginda zegon hizkuntza postizo akademikoa birrindurik berriago, gazteago baten muntatzea. Herriaren

hizkuntza korrientea landu dizute ta edertu. Eguneroko bizitzako irudi ta esaerek ere sugestio plastiko bixi bixia eman diote poesia honi eta batez ere espresio airosago, libreago bat irabazi ahal izan du lirikak.

* * *

Aipa ditzagun hemen poesia zozialekoen artean Werner RIEGEL eta Peter RÜHM-KORFF, 1925 eta 1929 jaiok. Lehenengoa goizik hil zan eta bigarrenak barrokorantza jodu. Batak hala besteak signifikazio dudagarria.

*Gure lepo salbatuekin
linteratu gabeak oraindik
gabiltz Babel-dik Belsen-era
gaixo eta fenol kolore.*

(Heisse Lyrik).

*Maite dut herri jenerala
ta hargandik urrun gelditzen naiz...*

*Zer egiten du aberri bakar batek
hainbeste illun mendia bakarrik?
Pentsamentu probisioekin
denpora oraindik txarragoetarako
defenditzen dut burua nik.*

(Heinrich Heine Gedenk-Lied)

* * *

JOERA hau gaiaren aldetik izentatu nahi izan dut, errezago gerta dedin. Euskaldun irakurleak bereala igarriko baitu nola moduzkoak izan ditezkean poetaok, poesia zozialeko baderizkiet. Faborez eskatu nahi nioke irakurleari, halare, poetaoekiko iritzia borobiltzeko ahal bezanbat euskal poesiaren perspektibatik libratzeko. Bere iritzia pitin bat bederik justifikagarri nahi baleza, behintzat. Euskal poesia, europarrari berdindu nahi izan bazaio ere, hemengoari behintzat oso diferente gelditu zaio (eta hala behar du izan ere). Ez ba, duena baiño garrantzi gehiagorik eman banaketa honi.

* * *

ATZERRIKO eragiñen artean ELIOT-ena aipa beharrezkoa da. Honen ondoan surrealismoak eman dio alemaniar poesiari aparteko eragiña. (Espresionismoak ez gutxiago, baiña honen eragiñeko jatorrenak, BRECHT eta, aparte begiratu beharrekoak lirake).

CELAN, adibidez, surrealismoari zor zaio. Celan-ena agian, gerrostean liriko ifork izandako oartzunik zabalduena. Logika ausia, hitz montajea, metafora berria, bertso luze salmodiko nagia... Paul CELAN judegua bide da, Ausschwitz-eko irudiaren illunbeak anpatzen dio bertsoa. **“Die Todesfuge”** (Eriofuga) poema mundu osoan ezaguna billakatu zaigu, eta gas-ganbara ta konzentrazio-zelaiek izan duten poesiarik sentituena ta egiatiena berauxe, izango da dudarik gabe. Etsipen mantsoko poesia, sinagogako otoitzen zurrumurruaren ritmo leunean, irudi gutxi elemental batzuk berriz berritzen direla, karrusel trajiko bat biraka lebilken bezala.

Bertso luze nekaturik, abandonaturik, bertso motx giartsuari ekin dio gerora Celan-ek. Poeta serio ta zintzo bezala, gure aldiaren lekuko eglati bezala baiño ez gutxiago, ezaguna ta estimatua da gazteen artean. Berebiziko eragiña, berea. Baiña Celan-ek ez du dagoneko esperantza haundirik, poesia berrienari buruz. Politikeria biurtu ei da poesia, agian “engagée” izateko aitzakian. “Esku egiazkoak bakarrik idazten dute egiazko poesia”. Paris-en bizi da.

Esaera gogor eta direktokoa da Ingeborg BACHMANN-en poesia ere.

Fantasia absurduaren eta surrealismoaren alogika, pinturatik hartutako elementoe kin nahasian, elkartu gabeko gaiak bata bestearen ondoan pillatuta (goardasola, parkea, zaharrak, atari bat, ume bat eskolatik, goardasola, autoak, euria, goardasola...), hizkuntza bixi ezinegona, irudi libertituak, txiste bat eta kritika beltza, desordenu izugarrian intelektualismo fiñena, hori dana ta gehiago, edozer gauza gehiago (!), ba dakizu, Günther GRASS.

Neurrianago datozkigu Hans Magnus ENZENSBERGER (1929 jaio) edo Walter HOLLERER (1922). Txukunago, landuago, apaifiago. Eta sakonago, espermentalismo arduratsuago ta zainduagoz, sus-traitarrago. Biok amerikar lirika “denporakritikoaren” bidetik ari zaizkigu eta lehenengoak batez ere —profetara sartu gabe— izen eta kondairan leku miretsi bat irabaziko dutelakoan nago. Geroak hitza. Esibiziorik gabe, baiña tinko, lirikaren barnetasunari muzifiik egiten ez dion gizarte eragiñeko poesia dakarkigute biok. Makiña bat alegiñek lorturiko askatasunaren frutu konsideratuko nituzke nik, batez ere Enzensberger.

Poesia idaztekoan poesiaren materiala “hotz landu behar zala” irakatsi zuen Benn-ek. Zein material dugu hau, ordea? “Poesia idazlearen materiala —erantzun du Enzensberger-ek— lehenik eta azkenik hizkuntza da. Poesiaren material bakarra hizkuntza ote da,

halare?... Bai, jaunak: gaia ere, dilubiourreko, modatik pasatutako gaia ere bai, poesiaren ezingalduzko materiala da. Bertso bat idazten badut ezin dut inola hitzegin, **zerbaiti** buruz ez bada. Eta **zerbait** hau, hitza bezala, zerbait horrez hitzegiten duen hitza bezalaxe, nire materiala da”.

Gaia poesiarentzat aitzaki huts dala dion iritzia indartzenago baidator berriro, gaia estimatuegi zutenen kontrast. Eta San Martin-ek ere, hemen E.-ek bezala, bere aipatutako hitzaldian, gaiarentzat zuzentasunez dagokion ohorezko lekua reklamatuko ez ote zuen susmoa baidut. Hirugarren klaseko estetizismo eskolaume batek zokoratua bai-zeukigun gaia gure artean. Estrukturagain denak bezala, poesiak ere bere azpia, estrukturapea galdurik, berekasa, autonomo (artegatikoa arte!) bizitzeko grina amorratua baitu. Baiña poesiak ezin izango du —pentsamentuak ez du— gaiaren aurrez holako askatasun absolutorik sekula gozatuko. Probatzen duenekoxta urtutzen eta deuseztatzen da-ta. Dialektika poesian ere lege baita, ordea, ba liteke gaur beste puntara joan izana (“Agintariet hitzegin bazuten, hitzegingo ere dute agintatuek”. Bert BRECHT, **Dialektikaren laudorioa**) eta gaur gaurkoz euskaldun poesian interesatuok gaiari, hitzaren eta formaren abandonoz, arduratuegi begiratzea.

* * *

BESTEREN kaskarretik ikastea ez da oitura, baiña oituren kontra gabiltzan ezker, ez litzake txar izango oraingo hontan behinpein lezioa garaiz ikasiko bagenu. Pozik esango nioke, ba, Sarasola-ri: poesia danak ez dira maillu (ze, mailluak ez beste zerbait ere behar dugu noski), baiña ezta maillu bat bakarrik ere ez da poesia, zuk biurtzen ez baduzu. Eta beste zerbait, permititzen badidazu: euskal poesiak dandik honeraifio luzaro eta alferrik espero zuena zuk eman zenezaioke. Eta Saitzarbitoria-k...

* * *

FRASE batekin karakterizatuko nituzke nik alemaniar poesia berrienaren alegiñak: hitza galdu egin zan eta bere lekua billatu nahi du. Zibilizazioa arin batean aldatzen doakigu eta berekin mentalidadea. Hitza ordea, poesiaren hitza modu zaharrerri, tabu millari ta milla arauri estekatua dago oraindik. Etiketako hitzak izan du poesian sarbide bakarra, kastako poesia egin da. Bitartean, ordea, hi-

tzak dimensio berriak aurkitu ditu gizartean, poesiak jasotzen jakin ez dituenak. Slogana aipa diteke, hizkuntza zientifikoa, teknikoak, sexu hizkuntza ere gizartetarragotu egin da eta refinatu, zinema edo argazkien muntaje prolema Kodak bat darabilen edozeinek aipatzen dizu, konferentzia baten muntajeaz mintzatzen gera, etc. Hontaz ohar-tu dira poetak: eta muntajea hasi dute berek ere. Eta hontaz ere bai: gerra ondoan gai haundiek, borobillek mantendu zuten poesia. Herriaren zortea nahiz kulturaren, politikaren, industriaren, nahiz askatasunaren, batasunaren aldeetatik bateginda agiri zalako. Zatiok, astiro astiro, banatzen joan ziran ginoan ordea, arteak ere bakoitza bere bidea egiten hasi ziran. 1945-ean europar kulturaren lurrikararik altxatzen zan lirikak etzituen oraindik bere burutasun eta nortasuna ondo ezagun, eta dramatikarekin (gaurkotasuna ta helburua marnajetzen dituen) eta epikarekin nahaskorapilatuta zetorren.

Euskal herrian ere literaturjeneroak berexen ba dugu nun zer egina. Ba ote dago, galdera da, Gandiaga ta Aresti gonparatzerik, gero? Nork alderatu Wagner eta Chopin?

Joanak eta alegiak bere istantetasuna aurkitzera ekarri du alemaniar lirika. Eta poetak gerra eta, gai haundiak, aia betetzen dutelako hitza pronunziatzen uzten ez dutenak, mundu barnekoaren kontraspillatze ta paralelo kosmikoak baizik ez dirala ikusirik, haiek batez ere dramatikoei utzi ta atzera barnetasunera biltzen ari zaizkigu. Ara, Ausschwitz zera da epiko batentzat: herri bat gasil dute, sei milloi, zitalkeria hutsez. Eta segun nola realismoa ulertu: inperialistak egin dute hori. Lirikoak ordea: atzo gabean preso eraman dute udazkenean ezagutu nuen neskaxa beti bildurrez zegoena. Botin lustredun dizdiratsuak zeuzkaten gizonak, Ausschwitz-eko hesialanbreetan ez da ainararik atsegitera gelditzen. Dramatikoak: (gerra ondoan) pobre gera eta, seme, nire txaketa jantzi beharko duzu kalera joateko. Poltxikoan zazpi milla kondenaturen sententzia paperak dauzkat, erre egin beharko ditugu, baezpadan. Gutxi gora behera.

Gai bat elemento desberdinekin eraiki liteke, ta elemento diferentetee formak ere ugaritu egiten dituzte. Gaiatalak eta forma diferente izaki, berriz, arte bakoitzaren lekukotza ere modu diferentetan gauzatzen da. Wolfgang WEYRAUCH-en irudi bat neuretz honela agertuko nuke lirikaren lekukotza premia ta era: osina lo zegoen eta nik harri koxkor bat bota dut urelara. Harri koxkorra ondora joan zan. Baiña ur ondotik urponpoilak igotzen hasi ziran eta igotzen, eta uhintxo zirkuloak borobiltzen ziran eta borobillagotzen. Gaur osina ez da osin.

HIZKUNTZAREN prolema da gaurko alemaniar poesiarena. Deskonfiantza nagusitu da bazterretan hizkuntzarekiko, hizkuntzaren komunikazio ahalarekiko, hitzaren beraren mami eta balioarekiko. Hortik esperimentalismoak. Hizkuntza berri bat sortu beharra. Ugaritu dira saioak eta milla proba probatu. Errealidadea hitzaren bitartez besartzea posible ote dan galdetzen dute gaur poetak, atzo filosofoak bezala. Lirikaren eta gauzatasunaren arteko elkar puntuak gehiagotzeko premia sentitzen da. Filosofiako sistemetan fedea galdu genuen atzo: errealidadea sistemak baiño aberatsago da beti. Eta metafisikarik sarkorrena poesia izango zala itxaro genuen. Agian, halaxe da izan, sarkorrena, ez ordea nahikoa sarkor. Ez eskola batek, ez joera batek, ez sentimentu batek, ez arte batek, ez danak batera, gauzatasuna bere osoan jasoko digute. Beti izkututzen du errealidadeak urrunago bat. Dana gutxi izango da, dana behar dugu. Zer dakigu zertan datzan poesiaren gaurkotasuna, poesia zer dan eta zer gaurko errealidadea ez dakigu-ta!... Horregatik zion H. M. Enzensberger-ek: "Poeta asarrekorrak ez dira ez hobe ta ez txarrago poeta leunak baiño, eta ez dago arrazoirik batere espiritu tragikoa parre eragillari hoberizteko. Utz ba poesia idazlea pakean bere sentimenekin".

* * *

HONA HEMEN alemaniar lirikaren egoerari begiratu azaleko bat. Beharbada ezagun zituen izen batzuek falta direla nabariko du irakurleak. Izen haundiak —CAROSSA, TRAKL... Zertako haieri buruz jardun, ezagun asko dira-ta? Gaur gaurkoen batzuek, apika, Nire asmo, batez ere, beste nunbait laburregi esanak osatzea izan da (cfr. Mitxelena-ren ohorez agertzeko dan liburua). Alde batera utzitako izen batzuek, merezi baitute ezagutzea, zita batzuen bidez presentatuko dizkizut, akaberan. Beste batzuek, apropos baztertu ditudanez gañera, ez ditut agian behar bezala ezagutzen edo estimatzen. Lege da norberaren neurritasuna ta mugatua aitortzea. Pozik hartuko ditut irakurlearen oharrak.

Euskal poesiaren gaurko joeren perspektiba kontuan harturik egiñak dituzu notaok. Hari egokitu nahiez, beraz.

Hans Magnus ENZENSBERGER.

“Nire poesia nire labana da—
baifia ez da on patatak zuritzeko”.

Rudolf HAGELSTANGE.

“Poetaren lehenengo erabakia formarena da, hau lehenengo... Eta honen ondotik beste erabaki asko, zerrenda bat esan diteke: erabakizatizko kosmos bat. Ia hitz bakoitzaren aurrean erabaki beharra”.

Hans Egon HOLTHUSEN.

“Poesia da... hitzegiteko modu bat, hitzegiteko beste edozein modulatik —iñuzo, jakintzazko, filosofiko etab.— zeharo berex-ten dana”.

“Hitz eragiñaren gauzatzean aurrenik kristalizatzen dana te-

iritziak iritzi

---

(1) JAKIN, 20, orr. 5. ba da esate bat, iñola ulertu ezin dudana: “Jon San Martin-ek bete beterako hitzaldia egin zigun “olertiaren jantzia nundik sortzen dan” gaitzat harturik. Jantzi hori ez da sortzen azalaren ederretik, muiñaren goitasunetik baiño”. Lehenbizi esan beharrekoa dut, ez naizela ondo konturatzen afirmazio horren muga zehatzez. Ez du eskumenean San Martin adiskidearen hitzaldia, baiña A. ALBIZURI-k hitz horiekin idarokitzen duela iruditzen zaidanari irmo kontrajarriko nioke nire iritzia: forma ta muiña kontrajartzea zeharo falto da poesian (arte guztian eta filosofia edozeinetan ere ezpada). Gaiaren eta formaren dialektikan biok elkar determinatzen baitute, elkarrenganako indarregite hortantxe datza dialektikaren batasuna-ta. Hitz da, bestetik —gai eta forma batera izaki— poesia- ren lehenengo gaia, eta gai berezko bat dalakoxe poesiaren nekeak, errealdade beti misteriotsu bat hitzetan ontzi bat jasotzeko. Halare, nolabait elkar ulertu behar dugun ezker, banaketa hori ontzat onar- tu ta hartaz baliatze-kotan, ez mamiak, formak baiño duela poesian

ma da, alegia, forma billakatutako tema. Temarekin, beraz, berez emana dator forma ere, eta aldrebes”.

“Kontenidu hitza hasieratixe baztatu nahi nuke, gaitzuler-tzeari ateak ixteko... Poesia batean forma eta kontenidua berex-tea posible balitz bezala”.

Max HOLZER.

“Gauza bat dakit nik: poesiak jainkoen erreinuan parterrik badu, baita haien Elizarekiko ta Estaduaiekiko etsaigo erremedio-gabean ere... Poesiak ez dauka gizonaren “zentsun sanoarekin” eta bizitza praktikoarekin zerikusirik batere, hizkuntza hortan itzulezifia da. Erreboluziogille da beti, erreboluzioaren oiforde-koeri honezkero atsegin etzaien hantxe ere”.

“Surrealismoak, Amodioaren eta poesiaren alkimiak dauki-gute zabalik etorkizuna”.

Albert Arnold SCHOLL.

Erabakigabea dago poesia gaidunaren eta abstraktoaren ar-tean. Bietatik idazten du. Berak definitzen dituenez

—bigarrenak “ez du besterik izan nahi, forma estetiko hutsa baizik”.

---

lehentasuna pentsatzen dut nik, ots, forma dala poesiari poesiatasuna ematen diona. Formak eratzen du, ba, izatekoaren izate konkretoa, estruktura. Heidegger-en hizkeran esateko, zertasuna zertzen duena, edo izanteari norbera izateko tasuna ezarri. Edo ta marxismo-ra ba gatoz, gauzatasuna “kontraispillatzen” duten ideiak lirake poesiaren gaia, baiña hoen espresioa espresio **poetiko** eta ez beste zerbait edozer biurtzen duena forma da. Gaiak forma determinatzeak, bestetik, —hori ere egia baita— ez du esan nahi ifiola ere (Marx, eta edozein) forma pasiboki konportatzen danik. —Harri pilla bat, segun eta nola eratu, harri pilla bat izango da, edo etxe bat edo zubi edo kolumna. Kolumna hori doriko nahiz joniko izan leike, moski, baiña honek gehienez ere probatzen duena zera da, **eskola** bateko edo besteko formari lotzea baiño begiratzekoago dala forma. Baiña hau, niretza-ko, arrautzak maillu batekin borobiltzen jardutea bezalatsu da. Ez ditzagun forma eta eskola nahastu.

—lehenengoak “zerbait esan nahi du... eta idazleak tema bat behar du bere asmoa gauzatzeko. Asmo hau estruktura liriko bat lantzea da, forma poetiko bat desarrollatzea”.

Teoria desberdinetatik adartzen dira joera biok: “Nik oraingoz prolema ikusten dut, ez soluziorik”.

Karl SCHWEDHELM.

“Idazleak ez du... gaia billatu egin behar. Eman datorkio, eta menderatu egiten du”.

Peter RÜHMKORFF.

“Poesia bat ezin bizi diteke bere eragite edo aldagite politikoan esperantzan. Galdetzen badugu, izan ere, poema bat gauza ote dan poesiazkanpoko zerbait, zerbait gizartetar sortzeko, gizarte prozesuak martxan jartzeko, erreboluzioak eragiteko... etzaigu erantzun penagarri hau besterik gelditzen: ez eta sekula ez. Ze espresatzea da bere balioa ta muga, eta poesiarako gaitasuna duteneri bakarrik egokitzea da bere aberas eta urritasuna. Ez du honek esan nahi, ifiola ere ez du honek esan nahi, gero, esanahi ertsiago batean, poesiak beste errealidaderik gabe, gizarteko edo politiko hartuemanik gabe, pasa leikeanik. Zer-

---

(2) Gustoak gusto. Metrika austea moda pasakor izango dala dio Urliak. Baiña pasakor izatea (eta halaxe izango al da) eta moda soil izatea ez dira berdin. Wolfgang WEYRAUCH-ek ere rima beharrezkoa dala eusten du. Eta iritziak iritzi, ez dakit odol garratzez hala umore inbidigarri primerako batez, zera diosku A. ONAINDIA-k Orixe liburuan, Orixe-ren eta Lekuona-ren lekukotzan oifarriturik, itxuraz: “...poesi bat beti ere ederrago, txukunago, dotoreago dagoa apaindura horrekin, (alegia, azkenberdintza). Eta ifioiz ifiozk eskubide hori hartu nahi baldin ba’du, hau da **rima** ta puntu gabe bertsoak egitekoa, idatzi dezala aurrenik Orixe-k haifia neurtitz eder rimarekin eta, gero, jardun dezala batere gabe. Bide berriak nahi? Bebil lenbizi bide zarrez, eta gero saiatu bedi bide berriak urratzen” (141-142 Or.etan) .Uste dut eskolako ta publikoarentzat argitaratzeko aroak korapillanahastu dizkigula A. Onaindia-k. Amadis de Gaula idazten arituko litzaiguke oraindik Cervantes bide hortatik, eta Lelo

gatik?... Tensio gabe, kontrast edo elkarrerlazio gabe poesia legortu egiten da... Bakarateratzeak, errealdade naturalen haruntzagotik edo gizartetar on nahiz txarretik etenda jarduteak, absolutuaren gai poesia egin nahi izateak, poesia absolutu agor egiten du”.

“Poesiaren egia bere indarrikeza da...”

Dana dala, ustekoa naiz ni, politikako gai berezietz diarduen poesia esperantzaz baiño mantentzenago dela desilusioez, eta mixionatzeko grifia ta palanka izateko nahia premisa elkorrak direla (poesian)”.

Poesia ez da “Partiduak sortzeko”.

Wolfgang WEYRAUCH.

“Kezka sortu dut. Tabuak burrukatu ditut. Poesiaren pragmatista bat izan naiz”.

“Ba da jendea pentsatzen duena idazleak ez daudela hor zerbaitetarako, baizik hortxe egon daudela, soilik egon. Okerrean daude”.

“Rima beharrezkoa da”.

“Idazleak profeten ordezkioak dira, haiek galdu egin ziran-eta”.

---

lireloka Orixe, etabar. Strawinsky-k eskolara joan beharko luke berriro, armonia ikastera, eta Mussorgski-k sikiatrarengana eraman bere Boris Godunoff, aluzinaziorik balu karraxi desarmonikorik bota ez dezan publiko errespetagarri osoaren bixtan. Débussy-k lenbailen esnatu beharko du bere Faunoa, eta edukazio pixka bat erakutsi bere Avignon-go Neskatxeri Picasso-k... **Rima** hitza, edo frantsesezko **rime** (handik zabaldua dala uste baitut gaurko esaeran) antxiñateko frankoeratik adartuak dira eta aleman-zarra dute iturburu: **rim**: illara, lerro; lumero. Honen bizkarrezur, berriz, **Ar(e)** sustrai indogermanikoa ei da. Hortik **arithmos** griegoan. Ikusita dago, poesiarako lehenbizi aritmetikan entrenatu beharra izango dugula... Sortuko al zaigu Pitagora-rik baztarren batetik. Rima, guztiarekin ere, etzaigu beharrezko agertu kondairan, ez sortaldekoen ez germanoen poesian. Eta euskaldunon poesian erderazkoetan ez bezelako prolemak presentatzen dizkigu. Aldi bateko esijentziak sortu zuena ezin ote dezake

beste aldi batenak irunsi? **A priori** ez dago rima baztertzerik, noski, baiña gaurrerako gaurko arrazoiak ez baditugu, ez ote da hori bera nahiko **a priori** eustea? Baiña gaurko poesiaren hizkuntzak ritmo aritmikoak-eta (zer ari zaigu musikan gertatzen?) eska ditzake. Nahikoa ote dugu ba, **encabalgamiento** ta kideko rima-tranpa horiekin? Ez naiz rima austea justifikatzen geldituko: sustraiak zoziologan bertan daudela iruditzen zait. Ohar bat bai, halare: poesi apaingarri hau hizkuntzarik gehienak ontzat emana dala esaten zuen Le kuona-k noizpait. Noizpait, ordea, ze denporak aldakor baitira. **Ritmoa** bai, beharrezko uste dut nik ere Sédar Senghor-ekin, (eta nahi bada musika eta dantza!), eta ritmoak sortu zuen azkenberdintza. Beraz, gaurko ritmo sentiduari rimarik ba ote dagokion, da galdera, edo rima gabe ritmoa ere galtzen ote dugun. Ezetz uste dut. Eta uste dut, gurean ez bada, duda haundirik ez dala honezkero iñun hontaz gelditzen.